

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Б. Н. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ

К 10.22.648 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШИ

Кол жазма укугунда
УДК: 811.111(575.2)(043.3)

Шабданалиев Нурбек Аманбекович

**У. Шекспирдин «Ричард III» чыгармасынын котормосуна лингвопоэтикалык
анализ**

10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Кыргызстан эл аралык университетинин лингвистика кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Караева Зина**
филология илимдеринин доктору, профессор,
«Кыргызстан эл аралык университети» окуу-илимий-
өндүрүштүк комплексинин филология кафедрасынын
башчысы

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш 2024-жылдын _____ саат 10.00дө Ош мамлекеттик университети жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн К 10.22.648 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: Бишкек шаары, Киев көч., 44. Коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/102-nue-ms2-yib>

Диссертация менен Ош мамлекеттик университетинин (723500, Ош ш., Ленин көч., 333) жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек шаары, Киев көч., 44.) китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын сайтынан (<https://vak.kg/>) таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, филология илимдеринин
кандидаты, доцент

Ибраимова Г. О.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Көркөм котормого лингвопоэтикалык илик жүргүзүүнүн тил илиминде өзгөчө орду бар. Анткени түп нусканын мазмуну менен катар анын көркөм сөз каражаттары котормодо да окурмандарга түп нускадагыдай даражада таасир этүүнү камсыз кылуу милдети да улам барган сайын курч коюлуп жатат. Мазмуну да, формасы жагынан да төп келе тургандай түп нусканын бүтүндүгүн толугу менен башка тилдин каражаттары аркылуу кайра жаратуу милдеттерин жүзөгө ашыруу, буга жетүүнүн бир жолу болгон котормого лингвопоэтикалык илик жүргүзүүнү өзүнөн өзү талап кылып турат. Котормочу, биринчиден, ошол бүтүндүктүн структурасын мыкты түшүнүүсү, экинчиден, котормонун техникалык ыкмаларын жакшы өздөштүрүүсү, үчүнчүдөн, чыгармачыл сүрөткер болушу зарыл. Мындай сапаттарга ээ болуш үчүн котормочу лингвопоэтикалык илик менен да терең тааныш болууга милдеткер. Ал эми көркөм чыгармаларды тектеш эмес тилдерге которууда жогоруда айтылган маселелердин аткаруу талабы бүгүнкү күндө да эң актуал, курч бойдон калып жаткандыгын, мында тили башка элдерге кыргыз элинин маданиятын, тарыхын салыштырып изилдөө тил илиминде өзгөчө кызыгууларды жаратарын белгилей кетүүгө болот.

Теманын актуалдуулугу. Чыгармалары дүйнөлүк шедеврге айланган У. Шекспирдин чыгармаларынын кыргыз тилинде берилиши, которуу процессиндеги лексикалык жана грамматикалык өзгөчөлүктөр, жалпы эле англис жана кыргыз дүйнөсүнүн тилдик сүрөтүнүн чагылдырылышы, автордук идея жана образдардын сыпатталышын лингвопоэтикалык анализдин чегинде аныктоого болот. Мына ушуга байланыштуу У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү актуалдуу маселелерден болуп саналат.

Теманын илим изилдөө мекемелеринин пландары жана программалары менен байланышы. Иш автордун жеке демилгеси менен аткарылды.

Изилдөөнүн максаты. У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү аркылуу англис тилинен кыргыз тилине көркөм текстти которуудагы лексикалык, грамматикалык, стилистикалык, тексттик жана концептуалдык өзгөчөлүктөрүн аныктоо. Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

- 1) көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздерин аныктоо;

- 2) котормону текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүүнүн предмети катары ордун белгилөө;
- 3) лингвопоэтикалык эквиваленттүүлүк маселесин анализге алуу;
- 4) «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы лексикалык, грамматикалык трансформацияларды, стилистикалык каражаттардын кыргыз тилине которулушун талдоо;
- 5) «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы лингвистикалык жана экстралингвистикалык релеванттуулуктун эстетикалык мүнөзүн белгилөө;
- 6) «Ричард III» трагедиясындагы реалийлердин кыргыз тилине которулуш жолдорун аныктоо;
- 7) «Ричард III» трагедиясындагы семиотиканын кыргыз тилинде туюндурулушун талдоого алуу.

Алынган натыйжаларынын илимий жаңылыгы:

- 1) У. Шекспирдин "Ричард III" трагедиясынын кыргыз тилиндеги текстине лингвопоэтикалык талдоонун жүргүзүлүшү;
- 2) котормодогу лексикалык жана грамматикалык трансформалардын түрлөргө ажыратылып мүнөздөлүп берилиши;
- 3) текстин курамындагы стилистикалык каражаттардын жалпылыктарынын жана өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы;
- 4) трагедиядагы концептик чөйрөнүн, реалиялардын, символдордун көрсөтүлүшү жана сыпатталышы.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Иш англис жана кыргыз тилдерин салыштырып изилдөөчүлөр, аталган тилдерди үйрөнүүчүлөр жана жогорку окуу жайларында салыштырма багыттагы атайын курстарды окутууда колдонсо болот. Жүргүзүлгөн илимий-изилдөөлөрдүн натыйжалары, тыянактары лингвопоэтика, котормо, типология боюнча окуу китеп, окуу куралдарын жазууда, сөздүктөрдү түзүүдө баалуу материал боло алат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Лингвопоэтикалык изилдөө көркөм тексттин идеялык-көркөмдүк мазмунун берүүдө жана эстетикалык табиятын түзүүдөгү салыштырма маанисин жана стилдик боёкчого ээ болгон тилдик бирдиктердин функциясын аныктоого багытталат.
2. Көркөм текстти лингвопоэтикалык талдоо ыкмасында каармандын образын чечмелөөдө адабий жана лингвистикалык мамиленин ортосундагы ажырымды жоюуга мүмкүндүк берет.
3. Котормонун эквиваленттүүлүгү түпнуска тексттеги эстетикалык таасирдин мүнөзү менен шартталат.
4. «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосунда лексикалык, грамматикалык трансформациялар өзгөчө орунду ээлейт.

5. «Ричард III» трагедиясында *бийлик, адам*, белгилер жалпы мазмунду ээлеп, дүйнөнүн тилдик сүрөтүн, каармандардын когнитивдик түшүнүгүн аныктап турат.
6. «Ричард III» трагедиясындагы реалийлер жана семиотикалык белгилер кыргыз окурмандарынын дүйнө таанымына шайкеш келет.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Бул диссертация автордун У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзгөн талдоолордун, иликтөөлөрдүн натыйжасы болуп эсептелет.

Диссертациянын натыйжаларынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн жоболору, жыйынтыктары, анализдери илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар, докладдар жасалган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы. Изилдөөнүн жүрүшүндө кыргыз жана англис тилдеринде “Ричард 3” трагедиясынын кыргыз тилине котормосунун лингвопоэтикалык өзгөчөлүктөрү илимий негизде аныкталды. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларын толук чагылдырган КР УАК тарабынан диссертациялардын материалдарын жарыялоо үчүн сунушталган илимий басылмаларда 12 илимий макала, анын ичинен импакт-фактору 0,1ден кем эмес журналдарда 5 илимий макала жарыяланган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү. Иш киришүүдөн, үч баптан, баптар боюнча жыйынтыктардан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин көлөмү – 178 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Изилдөөнүн негизги мазмуну диссертациялык иште коюлган милдеттердин аткарылыш ырааттуулугуна шайкеш келет. Киришүүдө теманын актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, коргоого коюлуучу жоболор, иштин илимий-практикалык мааниси, апробацияланышы жөнүндө маалыматтар берилди.

Иштин I бабы «**Изилдөөнүн илимий теориялык негиздери**» деп аталат. Анда лингвопоэтика илиминин негизги маселелери, көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздери, Шекспирдин чыгармаларынын кыргыз тилине которулушу, поэтикалык котормонун өзгөчөлүктөрү теориялык жактан терең изилденип, тиешелүү жыйынтыктар чыгарылган.

1.1. Лингвопоэтика илиминин негизги маселелери. Лингвопоэтиканын аныктамасына ылайык, А. А. Липгарт, “көркөм тексттин лингво-поэтикалык изилдөөлөрү тексттин идеялык-көркөм мазмунун жеткирүүдө жана эстетикалык эффект жаратууда стилистикалык белгилелген тилдик бирдиктердин салыштырма маанисин жана функцияларын аныктоого багытталган”. Лингвопоэтикалык изилдөөлөр лингвистикалык аныктамада туура

чагылдырылган лингвистикалык стилистиканын каражаттарына жана маалыматтарына негизделген; адабий материал көркөм чыгармаларды талдоо тексттердин мазмунун түшүнүү үчүн канчалык деңгээлде катыша алганын көрсөтөт.

Семиотикалык бирдиктер лингвопоэтиканын бир бөлүгү катары Караева З. К. өзүнүн докторлук диссертациясында толук кандуу караган. Лингвопоэтика кошумуна стилистика кирет, айырмасы стилистикалык изилдөө, негизинен, оозеки жана көркөм чыгармачылыкта гана эмес, ар кандай тексттерде колдонула турган стилдик каражаттардын тизмесин түзүүгө жана аларды кийинчерээк аныктоого багытталгандыгы менен аныкталат, белгилүү бир тексттеги мүнөздөмөлөр аркылуу берилет.

1.2. Көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздери. Лингвопоэтикалык ыкма көркөм чыгарманын текстин талдоону сапаттык жаңы деңгээлге чыгарууга мүмкүндүк берет, мында текст вербалдык жана көркөм чыгармачылыктын ажырагыс жана кайталангыс бөлүгү катары каралат.

Лингвистикалык поэтика көркөм тексттеги маанилердин кандай лингвистикалык каражаттар жана ыкмалар менен ачылып, окурманга эмоциялык-эстетикалык таасир этерин түшүндүрөт. Мындай талдоодо чыгарманын сюжеттик-композициялык мүнөздөмөлөрү жана андагы жаңыланган вертикалдык контексттин маалыматтары эске алынат. Текст ичиндеги маалыматтын көлөмү тексттин жалпы мазмуну менен да, котормочунун максаты менен да аныкталат.

Текстти лингвопоэтикалык жактан талдоого алууда мазмундан формага, андан кайра мазмунга өтүү менен шартталат.

1.3. Котормо – текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүүнүн предмети. Филологиялык котормо көркөм чыгарманы түзүп турган лингвопоэтикалык каражаттарды терең түшүнүүгө жардам берет. Мындай каражаттар түп нуска тексттин көркөм сөз каражаттарын талдоого алганда, көпчүлүк учурда, көз жаздымда калат.

1.4. Шекспирдин чыгармаларынын кыргыз тилине которулушу. Кыргыз маданиятында Шекспирдин мурасына кайрылуу кандайдыр бир эпизоддук көрүнүш эмес, котормо ишиндеги туруктуу процеске, өзүнчө бир салтка айланды. Кыргыз тилине Шекспирдин чыгармалары К.Эшмамбетовдон тартып, А.Осмоновго чейин, К.Маликовдон тартып, С.Жусуев, С.Эралиевге чейин бул улуу көркөм дүйнөнүн таасын берүүнүн аракетинде болушкан.

Улуу жазуучу У. Шекспирдин көптөгөн чыгармаларын кыргыз тилине которуп, сахнага коюу жагы 30-жылдардын ортосунан башталат. Анын гениалдуу чыгармаларын кыргыз элине жеткирүүдө кыргыздын атактуу акыны А. Осмоновдун жана жазуучу К. Эшмамбетовдун эмгеги зор. К. Эшмамбетов Шекспирдин “Гамлет” трагедиясын 1934-жылы которуп, 1937-жылы басмадан

өзүнчө китеп кылып чыгарган. 1935-1940-жылдары Москвадагы театр институтунан окуган жаш кыргыз актерлору Москвада даярдалган репертуар менен келишип, 1941-жылы кыргыз драм театрында Шекспирдин “Король Лир” трагедиясын биринчи жолу сахнага алып чыгышкан. 1943-жылы А. Осмоновдун котормосундагы “Он экинчи түн” комедиясын О. Сарбагышев сахнага койгон. 1950-жылдардын башында Кыргыз драма театры атактуу “Отелло” трагедиясын коюуну ийгиликтүү ишке ашырган. Ал эми 1964-жылы ушул эле театрдын сахнасында “Король Лир” трагедиясы коюлган. Бул спектакль 1965-жылы Москвада Кремль театрында көрсөтүлгөн.

1.5. Поэтикалык котормонун өзгөчөлүктөрү. Котормого эркин котормо, сөзмө-сөз котормо, көркөм котормо, парафразалык котормо сыяктуу мүнөздөмөлөрдү берип кетебиз. Окумуштуу Ю. Найда котормолордун түрлөргө бөлүнүшүн төмөндөгүдөй үч өзөк факторлорго байланыштуу деп эсептейт: 1) оригинал тексттеги кабар, информациянын мүнөзү; 2) автордун текстте берейин деген ой мүдөөсү; 3) котормо багытталган аудиториянын өзгөчөлүгү. Белгилеп кеткен биринчи фактор котормонун стилистикалык факторун камтыган эң татаал проблема болуп саналат. Себеби которуу учурунда котормочу тексттин мүнөзүнүн спецификасына байланышкан проблемаларды чечүү үчүн ар кандай өзгөрүштөр менен кошо жоготууларга да дуушар болот. Өзгөчө мындай көрүнүш макал-лакаптардын, фразеологизмдердин, афоризмдердин которулушунда ачык байкалат.

Иштин II бабы **““Ричард III” трагедиясынын котормосун изилдөөнүн негизги ыкмалары”** деп аталат. Мында котормонун методологиясы жана методдору талданып, “Ричард III” трагедия которуудагы колдонулган котормо ыкмалары, трагедия текстин которуудагы тилдик жана маданий өзгөчөлүктөр, лингвопоэтикалык эквиваленттүүлүк чагылдырылган.

2.1. Изилдөөнүн методологиялык базасы жана материалдары

Диссертациялык иште коюлган максат-милдеттерге ылайык У. Шекспирдин РИЧАРД III чыгармасына лингвопоэтикалык анализ бир катар методдордун жардамы менен жүргүзүлдү. Тактап айтканда, У. Шекспирдин аталган чыгармасынын англис тилиндеги варианты менен кыргыз тилине которулган текстине лингвопоэтикалык анализ салыштырма, сыпаттама ыкмалдар аркылуу жүргүзүлдү.

Иштин изилдөө объектиси – бул У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосу.

Иштин изилдөө предмети – бул У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосунун лингвопоэтикалык мүнөзү.

Иштин изилдөө материалдары. Иште изилдөө материалдары катары У.Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын англис жана кыргыз тилдериндеги тексттери кызмат кылат. Изилдөөнүн материалдарын У. Шекспирдин РИЧАРД III трагедиясынын англис тилиндеги жана Э. Иманкулова тарабынан кыргызча

которулган тексти, изилдөөнүн багытына ылайык лингвопоэтика, котормо маселелери боюнча жазылган илимий адабияттардын материалдары түздү.

2.2. Лингвопоэтикалык стратификация методдору. Изилдөөдө салыштырма, сыпаттоо, талдоо, топтоштуруу, анализ, синтез ж.б. методдор колдонулду.

Изилдөөнүн методологиялык базасын лингвопоэтика илиминин теориялык негизин түптөөгө чоң салымын кошуп, негизги түшүнүк аппаратын түзгөн А.Липгарт, З. Караева, А. Абдыкеримова, А. Ормонбекова сыяктуу окумуштуулардын эмгектери түздү [Гинзбург 1974; Соболева 1971; Тихонов 1991; Улукханов 1992; 1977; Земская 1991ж.б.].

2.3. Лингвопоэтикалык эквиваленттүүлүк. Котормонун эквиваленттүүлүгүнө түпнуска тексттин лингвопоэтикалык ар түрдүүлүгүн дал өзүндөй кылып берүү аркылуу жетишүүгө болот. Текстти (же чакан тексттердин бир циклин) тематикалык жана стилистикалык катмарларга же баяндоо түрлөрүнө жана алардын лингвопоэтикалык ар түрдүүлүгү жагынан түпнускага туура келген котормолор лингвопоэтикалык жактан эквиваленттүү болот.

Көркөм чыгарманы толук түшүнүү үчүн чыгарманын кептик түзүлүшү менен композициялык-көркөм уюштурулушунун ортосундагы татаал байланышты карап чыгуу жана эстетикалык таасирин аныктоо зарыл. Мындай учурда текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү зарылчылыгы келип чыгат, нтаыйжада тилдик бирдиктердин метасемиотикалык касиеттери, алардын автордун ой-ниети менен идеялык мазмунун чагылдыруудагы ролу белгилүү болот.

Алсак, Ричард III трагедиясынын фрагменттеринин негизинде лингвопоэтикалык анализдин мисалын карап көрөлү. Анализдин максаты – түрдүү деңгээлдеги тилдик бирдиктер автордун ниетин кандайча ишке ашырып, окурманга кандайдыр бир эмоциялык-эстетикалык таасир тийгизерин аныктоо.

““Ричард III” трагедиясынын кыргыз тилине которулушу жана лингвопоэтикалык мүнөзү” деп аталган 3-бапта У. Шекспирдин РИЧАРД III трагедиясынын англис тилиндеги жана Э. Иманкулова тарабынан кыргызча котормолоруна лингвопоэтикалык анализди ыкма катары пайдаланды.

Көркөм котормо чет элдердин маданияттарын өздөштүрүүнүн формаларынын бири, анын өзгөчөлүктөрү жана мыйзам ченемдүүлүктөрү бар, аларды изилдөөдө чоң илимий таламдар тумушка ашат.

Дүйнөлүк классикалык чыгармалардын котормолору элдердин арасында адабий байлыктарды алмашуу кызматын аткарат. Котормочулук эне тилибиздин бай мүмкүнчүлүктөрүн ачып, кыргыз адабиятынын өнүгүүсүндө жакшы шарттарды түзүүдө.

Кыргыз көркөм котормо адабиятынын маданий деңгээлин белгилеген түбөлүктүү борбордун бири – улуу Шекспир.

3.1. Котормо трансформациялары

3.1.1. «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы лексикалык трансформациялар. Котормо тилдердин бардык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен бул бөлүмдө лексика-семантикалык трансформацияларды каралат. Мисалы:

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Now is the winter of our discontent, Made glorious summer by this son of York. [Shakespear, 1994:10]	Здесь нынче солнце Йорка злую зиму В ликующее лето превратило; [Радлова, 1957:433]	Эл ичи эгешкен кыш өтүп, Йорктун күнү тууп, жай да келди жадырап. [Иманкулов, 1982:7]

Бул жерде түп нускада *son* деген сөз котормо текстинде түшүрүлүп берилген. Албетте, котормо тексти эч кандай зыян тарткан жок. Көбүнчө котормодо мазмуну боюнча семантикалык жактан ашыкча сөздөр алынып салынат. Түпнуска тексттеги мындай элементтерин алып салуу котормочуга «текстти кыскартууга» мүмкүнчүлүк берет, б.а. анын жалпы көлөмүн кыскартат.

Ал эми бул саптарды карасак:

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Alack, my lord , that fault is none of yours. [Shakespear, 1994:11]	Увы, милорд, вы в этом невиновны, [Радлова, 1957:434]	О, шордуум , бу жерде, сенин күнөөң не? [Иманкулов, 1982:8]

Англис тилинде *my lord* Кларенстин даражасын баса көрсөтүп айтылса, кыргыз тилине *бактысыз, шордуу* деген сөз менен алмаштырылган, тагыраак айтканда, котормонун конкреттештирүү ыкмасы колдонулган. Бул жерде конкреттештирүү ыкмасынын колдонулушу, башкача айтканда, *my lord* сөзүнүн *шордуум* деген сөз менен берилиши кыргыз тилинде *my lord* деген сыяктуу кайрылуунун жоктугу менен түшүндүрүлөт. Ал эми сүйлөмдү жалпы карай турган болсок, түпнуска менен орусча которулушунда Глостер (Ричард) Кларенстин күнөөсү эмес экендигин ага ишендирип, далилдөө иретинде берилген болсо кыргызча котормосунда тескерисинче Кларенстен сурап тактоо иретинде көрсөтүлүп, суроолуу сүйлөмдү түзгөн.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
----------------	--------------	----------------

And all the clouds that lour'd upon our house , In the deep bosom of the ocean buried . [Shakespear, 1994:9]	Нависшие над нашим домом тучи, Погребены в груди глубокой моря . [Радлова, 1957:433]	Кара булут , төбөбүздөн басып турган салбырап, Жок болду океан бетин аралап. [Иманкулов, 1982:7]
--	---	---

Бул саптарда “upon our house” деген сөз кыргыз тилине *кара булут* деген сөз кошулуп, *үйүбүздүн үстүндө* мааниси *төбөбүздөн* деген сөзү менен алмашылган, *buried* деген сөз *жок болду* деп берилген.

Белинскийдин белгилөөсү боюнча: Трагедиялуу жүз, албетте, анын ички дүйнөсүн чагылдырып турат. Ричард III өзү руханий эбегейсиз күчү менен өзүнө карата мамилени ойготуп, кара ниет сезимин көрсөтө алат [Белинский, 1955:534].

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
If I thought that, I tell thee, homicide , [Shakespear, 1994:29]	Когда б я это думала, убийца [Радлова, 1957:443]	Сөзүнө ишенсем сендей ачмыйган арбактын [Иманкулов, 1982:17]

Бул мисалдагы түпнускада **homicide** сөзү лексика менен берилип, метатили болгон орус тилинде дагы лексика менен которулган, ал эми кыргыз тилинде синтаксис болуп трансформацияланып **ачмыйган арбак** сөзү менен которулган.

Homicide сөзү байыркы латын жана француз сөзүнөн келген сөз айкалышы, эки компоненттен турат: homo – адам жана cidium – өлтүрүү. Демек, бул сүйлөмдү которууда котормочу адекваттуу котормону ашыра албай калган **Homicide** сөзү архаизм болуп саналат.

3.1.2. «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы грамматикалык трансформациялар.

Котормо трансформациясынын эң кеңири таралган түрү алмаштыруулар болуп саналат, алардын арасында грамматикалык, лексикалык жана аралаш – комплекстик лексикалык жана грамматикалык трансформациялар болуп саналат.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
----------------	--------------	----------------

I would I knew thy heart [Shakespear, 1994:35]	Твое б мне сердце знать! [Радлова, 1957:447]	Жүрөк сырын тилим гана билдирет. [Иманкулов,1982:20]
---	---	--

Жогорудагы мисалда түпнускада *I* ат атооч менен берилип, грамматикалык тартип сакталган, ал эми кыргыз тилине которууда эквиваленттүүлүк котормо колдонулуп *Жүрөк сырын тилим гана билдирет* деп берилген. Эгер кыргыз тилинде да котормочу грамматикалык тартипти сактоого умтула турган болсо, анда *Сенин жүрөгүңдү мен билсем гана* деп которулмак.

3.2.«Ричард III» трагедиясындагы стилистикалык каражаттардын кыргыз тилине которулушу. Метафора – троптун бир түрү, бир нерсени же кубулушту экинчисине окшоштуруучу образдуу салыштыруу, ошондой эле искусствонун ар кандай түрлөрүндөгү жалпы образдуу салыштыруу.

«Ричард III» трагедиясындагы метафораларды жана алардын кыргыз тилине которулушун карап көрөлү:

1.Pale ashes of the house of Lancaster! bloodless remnant of that royal blood!

Бул жерде Ланкастер династиясынын мураскорлору “бозорган чаңга” салыштырылат; алар кансыз, жансыз. Бир кездеги күчтүү падышалык үй-бүлө азыр кыйроонун алдында турат. Ал эми кыргыз тилиндеги текстте бул саптар *Ланкестер үйүндө жүрчү береки, Ыйык королдун муздады денеси. Падышанын канынан жаралып, Кан-сөлсүз жаткан адамым* –деп которулат.

Avaunt, thou dreadful minister of hell!

Ричард III тозоктун кабарчысына, башкача айтканда, анын тегерегиндегилердин баарын жок кылуучу жинге салыштырылат. Ал эми кыргыз тилинде: *Жогол биздин жаныбыздан тозоктун оту!* деп берилет. Демек түп нускада да, котормо текстинде да Ричард III жамандык чакырган адам катары сыпатталып ***тозок*** метафорасы колдонулат.

Queen Margaret then hurl down their indignationthee, the troubler of the poor world’s peace! The worm of conscience still be-gnaw thy soul!

Ханыша Маргарет Ричардды каргап, анын абийири адамды тынымсыз кемирип турган курттай жеп турушун каалап, акыры өлүмгө дуушар болушун тилейт. Ал эми кыргыз тилине: *Өз уятың куртча тешип жесин, Дайыма тынчыңды алып* деп которулат.

Alas, I am the mother of these griefs!

I am your sorrow’s nurse.

O my accursed womb, the bed of death!

Cockatrice hast thou hatch’d to the world,

Unavoided eye is murderous. [Shakespear, 1994:109]

Бул саптарда ханыша өзүн ***кайгынын жана азаптын энесине, камкорчусуна***, тагдырын өлүм төшөгүнө салыштырып, көптөгөн адамдардын өмүрүн кыйган акылсыз адамды жаратканына өкүнөт.

Ошону менен бирге трагедиянын жалпы мазмунунда Ричарддын мыкаачы, ырайымсыз экендиги ар кандай метафоралар берилет, өзгөчө ханыша Маргареттин кебинде көп сыпатталат. Алсак,

Forth the kennel of thy womb hath crept

A hell-hound that doth hunt us all to death. [Shakespeare, 1994:223]

Бул жерде Ричард элдерди өлүмгө дуушар кылган тозоктун дөбөтү катары сүрөттөлөт.

Ал эми трагедиянын башкы карманы Ричарддын кебинде да өзгөчө метафораларды байкоого болот: *On you, owls! Nothing but songs of death? [Shakespeare, 1994:259]*

Бул метафорада Ричард чабармандарды жаман кабар алып келген “үкүлөргө” салыштырат; Адатта, мындай канаттуулар ар кайсы өлкөлөрдүн маданиятында өлүмдүн, келе жаткан апааттын жарчысы катары каралган.

Your eyes drop millstones when fools' eyes fall tears. [Shakespeare, 1994:67]

Бул учурда биз эки метафоралык образдын ортосундагы карама-каршылыкты көрөбүз: акылсыздар кадимки көз жаш менен ыйлашат, ал эми Ричарддын көз жашы *тегирмендин оор таштарына* окшош. Бул жерде Глостердин жүрүм-туруму менен карапайым адамдардын жүрүм-турумунун ортосундагы карама-каршылыктын бир түрү байкалат.

Queen Elizabeth: The tiger now hath seiz'd the gentle hind. [W. Shakespeare, 1994:125]

Ханыша Елизавета Ричардды алсыз эликке кол салган жолборс менен салыштырат. Жаман, ырайымсыз жырткыч менен бейкүнөө мураскорлордун ортосундагы айкын карама-каршылыктан көрүнүп турган «жаңжалды» байкоого болот.

Queen Margaret elvish-mark'd, abortive, rooting hog, that wast seal'd in thy nativityslave of nature and the son of hell, slander of thy heavy mother's womb,loathed issue of thy father's loins,rag of honour, thou detested - [Shakespeare, 1994:57]

Бул жерде алар «өлүм» деген жалпы сема бөлүнүп чыгат.

Эми аталган трагедиядагы салыштырууларды карап көрөлү.

Салыштыруу – жалпы өзгөчөлүккө ээ болгон эки нерсени, түшүнүктөрдү же абалды салыштырууга негизделген каймана туюнтма, анын аркасында биринчи предметтин көркөм мааниси жогорулайт. Ошондой эле, салыштыруу — поэтикалык образдын башаты.

Көбүнчө кубулуштардын ар кандай класстарына таандык болгон эки түшүнүк кандайдыр бир белгилери боюнча бири-бири менен салыштырылат жана бул салыштыруу формалдуу туюнтманы, *as, such as, as if, like, seem* сыяктуу сөздөр менен уюштурат [Гальперин, 2011:139].

Ричард III трагедиясында төмөнкүдөй салыштыруулар кездешет:

Richard: Fairer than tongue can name thee, let me have patient leisure to excuse myself.

Lady Anne: Fouler than heart can think thee, thou canst make excuse current but to hang thyself. [Shakespeare, 1994:27]

Автор бир өңчөй салыштырууларды колдонот, Ричард менен Аннанын бири-бирине берген бааларынан да карама-каршылыктар байкалат. Ричард Аннаны керемет жанга салыштырса, Анна Ричардды абдан жийиркеничтүү жанга салыштырат. Мындай салыштыруулар аркылуу "конфликт" семасы белгиленет.

Richard: Look how I am bewitch'd; behold, mine arm

Is like a blasted sapling wither'd up. [Shakespeare, 1994:163]

Ричард III өзүнүн колун куураган бутакка салыштырып, бул ага жасалган жаман сыйкырдын натыйжасы экенин кыйытып айтып жатат.

Ошентип, жогоруда келтирилген мисалдардын негизинде төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга болот: «улуулук», «өлүм», «коркуу», «конфликт» сыяктуу өзөк семалар Шекспир колдонгон метафораларда жана салыштырууларда кеңири чагылдырылган жана трагедия түшүнүгүн негизги белгилөөчүлөр болуп саналат.

3.3. «Ричард III» трагедиясынын котормосуна адабий анализ. Ричард III» трагедиясынын негизги темасы жамандык менен жакшылыктын ортосундагы конфликт. Ричард бардык жамандыкты адилеттүү жүзү менен маскаралоо жөндөмүн чагылдырган. Ричарддын, өзүн-өзү кыйратуучу бийликке умтулуусу башкы орунда турат. Шекспир да, Ричард өзү да болуп жаткан кандуу, коркунучтуу окуялардын эпицентрин жашырбайт.

У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясында базалык концепттер ачык-орун алган. Төмөндө «Ричард III» трагедиясындагы негизги концепттерге жана алардын тилдик каражаттар аркылуу туюндурулушуна сереп салып көрөлү.

Power/ бийлик идеясы. Англис тилинде **power** лексемасы көп мааниге ээ. Мындай варианттуулук анын кепте ар кандай сөз түркүмдөрү аркылуу берилиши менен түшүндүрүлөт. Бул сөздүн негизги маанилеринин сөздүктө берилишин карап көрөлү:

1) power; 2) absolute (supreme) power; 3) the powers of darkness/of evil; 4) to do all in one's power; 5) power of thought or movement; 6) large powers; 7) power of attorney; 8) the Great Powers; 9) power politics; 10) powerless; 11) power-mad; 12) to come to power, to take/to seize power [Гальперин 1972: 241].

«Power» идеясынын фреймдери бул жерде негизинен бир багытта берилген, бирок көп учурда оң н көрүнүштү терс тараптан чечмелеп, концепттин терс көрүнүшүн толуктаган учурлар кездешет. Мындай ыкма, албетте, жалпы адабиятта да, жазуучунун башка чыгармаларында да көп кездешет.

3.4. «Ричард III» трагедиясындагы реалийлердин кыргыз тилинде берилиши. Реалий сөздөр түп нуска тилге тааныш, көндүм болгон сөз жана алар

башка сөздөрдөн айырмаланбайт жана автор тарабынан атайын түшүндүрүлбөйт.

Котормо текстинде, тескерисинче, алар башка маданияттын улуттук өзгөчө көрсөткүчтөрү болуп стилистикалык жүгү да айырмаланып турат.

Котормочу реальный сөздөрдү тааный билиши керек жана аларды котормо тилинин маданиятына ылайыктап түшүнүктүү берүүсү зарыл.

Котормо теориясы боюнча илимий булактарда реальный сөздөрдү которуунун транслитерация, транскрипция, калька, жарым калька, сыпаттама котормо, лексикалык кошуу же алып салуу, котормо тилиндеги реальный сөз менен алмаштыруу, семантикалык модификация, нөлдүк котормо сыяктуу ыкмалары көрсөтүлөт. Булардын ичинен реальныйлерди которууда эң көп колдонулганы төмөнкү эки ыкма болуп саналат:

1) транскрипция же транслитерация, башкача айтканда, реальныйлерди сактоо;

2) жакындатылган (же болжолдуу) котормо же түшүндүрмө.

Котормо ыкмасын тандоо төмөнкүдөй факторлорго жараша болот:

- тексттин мүнөзүнө жана анын жанрдык өзгөчөлүктөрүнө;

- реальный сөздүн контексттеги маанисине;

- түп нуска жана котормо тексттеринин тилдик өзгөчөлүктөрүнө;

- котормону окуган адамдын лингвистикалык жана өлкө таануучулук даярыгына;

Туруктуу тилдик бирдиктерди которууда көбүнчө транскрипция жана транслитерация ыкмалары колдонулат. Бирок, чет тилдин лексикалык бирдигинин тыбыш же тамга формасын которуу менен анын маанисин ачып берүүгө болбойт, түп нуска тексттин тилин билбеген окурманга мындай сөздөр түшүнүксүз бойдон калат. Алсак, «Ричард III» трагедиясындагы реальный сөздөр кыргыз тилине төмөндөгүчө берилген.

the Tower – Тауэр

Chertsey – Чертси

White-Friars – Уайт-Фрайерс

Crosby – Кросби

Pomfret – Помфрет

Mistress Shore – Мисс Шор

Бул сөздөр

«Ричард III» трагедиясында көпчүлүк сөздөр транскрипция ыкмасы менен которулган. Мисалы: *лорд – lord, Plantagenet- Пантагенет ж.б.*

Реальный сөздөрдү болжолдуу котормосу түп нуска тексттеги лексикалык бирдиктердин маанисин чечмелеп берүү менен шартталат. Бул контексттин улуттук колоритин гана чагылдырбастан, тигил же бул реальныйди түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бул ыкма чындык белгисиз же бир аз белгилүү болгон учурларда колдонулат.

Көбүнчө, көркөм чыгармада энчилүү аттар окурманга каармандар тууралуу же реалдуулуктагы объектилер жөнүндө кошумча маалымат берет. Чынында, алар каармандын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн көрсөтүп, иш-аракет ордун же сүрөттөлгөн окуялардын мезгилин көрсөтүп турат.

Чыгармадагы кандайдыр бир өзгөчө аталышты которууда форманы жана мазмунду сактоо маселеси пайда болот [Волкодав, 2006].

Котормодо түп нуска тексттеги энчилүү аттын номинативдик же коммуникативдик функциясына ылайык транскрипция, транслитерация же эквиваленттик алмаштыруу аркылуу берилет. «Ричард III» трагедиясындагы ономастиканын ичинен антропонимдер көп санда кездешет. Каармандардын ысымдары кадимки англис ономастикасына таандык. Ошондуктан котормочулар аларды транскрипция жана транслитерация аркылуу беришкен. Мисалы: *Clarence – Кларенс, George – Георг, Lady Grey – леди Грей, Anthony Woodville – Антони Вудвил, Hastings – Хастингс, Mistress Shore- Миссис Шор, Brakenbury – Брекенбери, Edward – Эдуард, Margaret – Маргарет* ж.б.

Англис тилиндеги реалийлерди кыргыз тилине которууда көбүнчө төмөнкүдөй ыкмалар колдонулат:

1) транскрипция: *Tewksbury – Тьюксбер, Lancaster – Ланкастер, Margaret – Маргарет* ж.б;

2) транслитерация: *Northumberland – Нортемберленд, Wales – Уэльс, Lord of Buckingham – Лорд Бекингем* ж.б.

3) транспозиция (формасы ар башка, бирок тилдик теги бир болгон ар түрдүү тилдердеги энчилүү аттар түп нускадагыдай эле каражаттар менен берилет). Мисалы: *Catesby - Кетсби, Vaughan - Воген, Crosby - Кросби, Burgundy - Бургундия*.

3.5. «Ричард III» трагедиясындагы семиотиканын кыргыз тилиндеги туюндурулушу. Уильям Шекспирдин «Ричард III» трагедиясында семиотика маанилүү ролду ойнойт, анткени тексттин символдор, белгилер жана метафоралар менен толтурулганы окурмандарга же көрүүчүлөргө чыгарманын каармандарын, жагдайларын жана темаларын түшүнүүгө жардам берет. Мисалы, Ричарддын мүнөзү өзүн бийликтин, амбициянын жана бузукулуктун символу катары көрүүгө болот. Анын бүкүрдүгү жана ырайы сууктугу сыяктуу физикалык кемчиликтери анын жан дүйнөсүнүн, кара ниеттигин чагылдырып турат.

Семиотикалык көз караштан алганда, текстти деталдуу талдоо үчүн контекстке кайрылыш керек, б.а. тексттин семиотикалык чөйрөсү, аны адекваттуу кабыл алууга жардам берет. Бул жерде Уильям Шекспирдин өзүнүн жашоосунун дооруна байланыштуу контекстке көңүл буруу зарыл. 1558-1603-жылдары Англияда пуританизм – христиан дининдеги калвинисттик (реформаланган) агым жаралып массалык аң-сезимге чоң таасирин тийгизген. Бул агым боюнча адам Кудайдын буюрган тагдырына ишенүүсү керек, адам

төрөлгөнгө чейин эле анын тагыдыры Кудай тарабынан аныкталган же каргышка калат жана ийгиликке жетет.

Экинчиден, Ричард III таптакыр принципсиз адам катары сүрөттөлгөн. Бийликке жетүү жана аны сактап калуу үчүн бардыгын жасоого даяр. Ханыша Маргарет жана анын башка каршылаштарынын сындарына эки жүздүүлүк менен жооп берет.

*Чыны ошондой, Леди Аннам, күн, айым!
Кеп менен тирешкенди таптасак,
Кандай болот жан сөздөн баптасак,
Оболтон бери Плантегенеттин тукумун
Өлтүрүп келаткандар,
Генрих менен Эдуардды да,
Өлтүрүшкөн чыгаар? [Иманкулов,1982:17]*

3.6. «Ричард III» трагедиясындагы кыргыз тилине которуунун ыкмалары.

Конкреттештирүү.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<p>Ау, and much better blood than his or thine [Shakespear, 1994:51]</p>	<p>Кровь лучшую, чем в вас обоих, лил ты. [Радлова, 1957:454]</p>	<p>Өзүндөн да, булардан да ардактуу көрүнгөн, Адамдардын каны эле го төгүлгөн. [Иманкулов,1982:27]</p>

Жогоруда берилген мисалда түпнускада *blood* метатилге да *кровь* деп которулуп берилсе, кыргыз тилине котормочу конкретизация ыкмасын колдонуп *адамдын каны* деп которуп берген.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<p>To fight on Edward's party for the crown; And for his meed, poor lord, he is mew'd up. [Shakespear, 1994:51]</p>	<p>Он перешел на сторону Эдварда, Венец ему он добыл, и за это Бедняга заключен. [Радлова, 1957:455]</p>	<p>Биригип алып сенин эриңе Так менен таажыны алып берди эле. Акыры, өзү отурат түрмөдө [Иманкулов,1982:28]</p>

Бул сүйлөмдөгү *Edward's party* орус тилине да *сторона Эдварда* деп которулган. Кыргыз тилине котормочу конкретизация ыкмасын колдонуп *так менен таажыны* деп которуп берген, себеби трагедиядагы кылган аракеттин баары Эдвард үчүн эмес, так менен таажы, бийлик, байлык үчүн жасалган.

Экстралингвистикалык релеванттуулуктардын котормодо колдонулушу. Котормо – бул тилдер аралык гана эмес, маданияттар аралык карым-катыштын куралы. Демек, түп нуска текстте маданий реалийлерди көрсөткөн же туюндурган, «культурема» термининин өзгөчөлүгүн билүү котормочу өз ишинде эске алышы керек болгон негизги фактор. Көпчүлүк учурларда башка маданияттын өкүлү болгон котормочу ишинде түп нуска текстти туура бурмалап салат. Натыйжада котормочу текстке тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү менен прагматикалык адаптацияга кайрылууга туура келет» [Комиссаров, 2011:138].

Котормо таануу илиминде Лоуренс Венути котормонун *доместикация* жана *форенизация* деген эки стратегиясын бөлүп көрсөтүп, котормодо доместикацияга караганда форенизацияга басым кылуу керек экендигин белгилейт [Venuti, 1995].

Доместикация – маданий адаптация, башкача айтканда, башка тилге, маданиятка тиешелүү текстти котормо тилине, маданиятына ыңгайлаштырып которуу ыкмасы. Ал эми форенизация тескерисинче, түп нуска тексттин тилдик өзгөчөлүгүн, маданиятын сактоого аракет кылуу менен шартталат.

Бул ыкмалардын бардыгы котормодогу релеванттык теориясынын келип чыгышына өбөлгө түзгөн.

Релеванттуулук теориясын 1986-жылы англис окумуштуу-психологдору Дейрдре Уилсон жана Дэн Спербердин «Релеванттык: коммуникация жана когниция» (Relevance: Communication and Cognition) аттуу эмгегинде сунушташкан [Sperber, Wilson, 2012].

Ал эми котормо таануу илимин релеванттуулук теориясын биринчи жолу англис окумуштуусу, улуту немис болгон Э.Гутт өзүнүн «Котормо жана релеванттык» («Translation and Relevance: Cognition and Context») аттуу китебинде колдонгон [Gutt, 1991:94].

Релеванттуулук теориясы релеванттыкты (relevance) сыпаттоодон жана анын таанып-билүүдөгү ролун аныктоодон башталат

Дейрдре Уилсон жана Дэн Спербердин пикири боюнча релеванттуулук теориясы инсандын когнитивдик процессине кирген маалыматтардын мүнөзү катары аныкталат. Белгилүү бир учурда жаңы маалыматты билдирет жана инсандын когнитивдик контекстинен алынган жаңы божомолдордун жыйындысын билдирет. Ал божомолдор аң-сезимдүү түрдө түшүнүүгө боло турган тышкы стимулдарды да же ички ой-туюмдарды да камтыйт.

Релеванттуулук теориясы боюнча, киргизилген маалыматтар тиешелүү контексттик божомолдорго (б.а., эски маалымат) байланыштуу болгондо гана инсанга тиешелүү жана бул божомолдор менен бирге чыныгы контексттик импликация, буга чейин бар болгон божомолдорду жакшыртуу же оңдоо сыяктуу оң когнитивдик эффектилерди жаратышы мүмкүн.

Белгилүү болгондой, релеванттуулук теориясы коммуникация процессине тиешелүү, ал эми котормо илими коммуникациянын бир бөлүгүн түзүп тургандыктан аталган теория аркылуу котормо тексттерине анализ жүргүзүүгө болот. Котормодо түшүнүү жана туюндуруу процессин илимий жактан

сыпаттоодо аталган релеванттуулук теориясы көп нерсеге жол ачат, анын ичинен маданий реалийлерди которууда өзгөчө мааниге ээ.

Маданий реалийлерди же маданий аталыштардын маңызын релеванттуулук теориясында анализге алууда мындай өзгөчөлүктөрдү байкоого болот. Түп нуска текстте маданий реалийлер экспликатура же импликатура катары берилет. Мисалы, кээ бир өлкөлөрдүн маданияты жөнүндө жазылган тексттерде маданий реалийлер экспликатура катары сыпатталса, кайсы бир жазуучунун романында маданий реалийлер импликатура катары сыпатталат. Бирок, маданий реалийлер котормо тилинде кандай гана берилбесин мааниси жагынан түп нуска текстинен бир аз айырмаланып турат. Ошондуктан, тилди алып жүрүүчүлөр өз тилиндеги текстти окуганда сүрөттөлгөн нерселердин баарын жакшы түшүнүшөт жана көп учурларда текстте маданий реалийлер бар экенин байкашпайт. Ошону менен бирге оптималдуу релеванттуулукту оңой таап, аң-сезиминде релеванттуу божомолдорду жарата алышат.

Котормо таануу илиминде релеванттуулуктун төмөнкүдөй түрлөрү белгиленип жүрөт.

Тарыхый релеванттуулук. Ар бир чыгарма, өзгөчө дүйнөлүк классика кандайдыр бир доорду чагылдыры турат. Кээ бир чыгармалар тарыхый документтердин негизинде жазылып, элдин тарыхын чагылдырып, тарыхый чындыкты камтып жалпы билим, дүйнө тааным үчүн маанилүү орунду ээлейт. Ошол сыяктуу эле У. Шекспирдин бардык чыгармалары жалпы дүйнөлүк тарыхта жана адабиятта өзгөчө орунду ээлеп, ар бир чыгармасы тарыхый чындыкты, окуяларды камтып турат.

Белгилүү болгондой, Шекспирдин чыгармалары дүйнөнүн дээрлик бардык тилдерине которулган. Демек, улуу классиктин жашап өткөн доору, тарыхый кырдаал бардык окурмандар үчүн тааныш жана белгилүү болуп калды. Бул изилдөөдө Шекспирдин Ричард 3 трагедиясы жана анын кыргыз тилиндеги котормосуна анализ жасалгандыктан, аталган чыгармадагы тарыхый релеванттуулукка кайрылабыз.

“Ричард III” трагедиясындагы башкы каармандын тарыхый прототиби - Глостер герцогу (1452-1485), Йорк династиясынан чыккан Англия королу Ричард III (1483-1485-жж.). Ричард Глостердин окуясы - тарыхта Кызыл жана Ак розалардын, Ланкастер жана Йорк династияларынын согушу катары белгилүү болгон, англия бийлигин алуу үчүн 40 жылдык күрөш - Шекспирге чейин эле эки пьесада чагылдырылган. Биринчиси - Томас Леггеге таандык, латын тилинде жазылган «Ричард III» трагедиясы, экинчиси ысымы жашырылган автор тарабынан, «Ричард IIIтүн чыныгы трагедиясы» пьесалары болгон.

Бирок, Шекспирдин башка тарыхый чыгармалары сыяктуу эле, «Ричард III» трагедиясынын негизги таяныч булагы Р.Холинshedге таандык «Англия, Шотландия жана Ирландиянын хроникасы» болгон. Ушул эле сюжет англиялык гуманист Томас Мордун «Ричард III баяны» (1531) изилдөөсүндө берилген.

Жогоруда белгиленген варианттарда “тюдор духу” сакталган, тактап айтканда, бул окуя Тюдор династиясынын өкүлдөрүнүн тушунда болгон. Бул династиянын эң жаман душманы Ричард Глостерди чыныгы зулум катары бардык зулум иштердин өзөгүндө баяндашкан. Бирок чындыгында, тарыхый Ричард андай зулум болгон эмес.

Азыркы учурда белгилүү болгон фактылар боюнча, Ричард Глостерскийдин такты үчүн күрөшү укмуштуудай деле болгон эмес жана ал колдонгон ыкмалар да башка кырдаалдагы адамдардыкынан айырмаланган эмес.

Бирок, Шекспир «тарыхый чындыкты бурмалап» (мүмкүн, атайылап, Англия тактысындагы Тюдорлордун акыркы мууну падышалык кылып жаткан ханыша Елизаветага жагуу үчүн) эң күчтүү адамдардын бири болгон легендарлуу, дүйнөлүк драматургияда адбан зулум жана каардуу каармандын образын жараткан [«Исторические хроники Шекспира»].

Бул трагедия – герцог Глостердин бийлик үчүн жүргүзгөн күрөшүнүн, ал бийликке Ричард III аттуу падыша болуп келгендигинин жана каарман өч алуучу Ричмонддун колуна өлгөндүгүнүн тарыхы баяндалат.

Бул тарыхый драмада Шекспир өз каарманынын кылык-жоруктарынан психологиялык өзгөрүүлөрүн көрсөтөт.

Денесинин майыптыгынан Ричард заардуу, ырайымсыз болуп калган:

Ооба, мен тиштүү болуп туулгам.

Бул мен иттей кемиринип, ырылдагандыгымдын белгиси болду

Аалам мага мындай дене берген соң, тозок менен духумду да ийрейтсин-
дейт Ричард.

Айланадагы адамдардын залымдиги жаш Ричард Глостердин мүнөзүн калыптандырган. Ал бийлик үчүн күрөш жүргүзөт. Англиянын тактысын көздөп, айлана-чөйрөсүн басып алууга аракет кылат, анткени айланасындагы коом анын майыптыгын маскаралап, кордойт.

Маданий релеванттуулук. Түп нуска текстти түшүнүүдө кандайдыр бир маданий реалийлердин релеванттуулукту берүү чоң мааниге ээ. Ошондуктан түп нуска тексттин тилин жана ал тил тиешелүү болон маданияттын маани-маңызын билүү жана тереңдеп түшүнүү котормочу үчүн зарыл нерсе болуп саналат. Бир тилдеги маданий реалийлерди экинчи бир тилге эквиваленттик котормо аркылуу берүү көпчүлүк учурда мүмкүн эмес. Мындай учурларда котормонун транскрипция, транслитерация сыяктуу ыкмалары колдонулат.

Трагедиянын мезгилиндеги доорго саякат кылсак анда англиянын падышасын тактыга отургузуу башкача айтканда хандыкты бекитүү салтанаты кыргыз маданиятынан жат бир нече тартиптер каралган бөлүктөрү бар: моюнга алуу, ант берүү, сыпоо суу менен (ыйыктоо деп аталат), ыйгарым укуктар ж.б.

Башында архиепископ же епископ - (гр. episkopos кайтаруучу, байкоочу, күзөтүүчү) православ, католик жана англичандык чиркөөлөрдө жогорку дин төбөлү. (4-кылымдан баштап): патриархтар, митрополиттер (булардын айрымдары архиепископтор титулуна ээ болушат) жамаатка жаңы падышаны

(монарх) тааныштырганда, алар катуу үн менен: «Жашасын падыша» деп айтышат. Андан кийин ал ант берет. (анттын кыскача маанисинде мыйзамды сактоого, адилеттүүлүктү ырайымдуулук менен жүргүзүүгө, Англия чиркөөсүн жана анын артыкчылыктарын колдоого ант берет).

Андан кийин архиепископ падышаны майлайт (Иерусалимден келген ыйык май). Бул анын башкаруусуна жана падышага Кудайдын ырайымы, макулдугу жышаанын камтыйт.) Майлоодон кийин тажия кийимдерин кийүү болот. Кентербери архиепискобу таажыны монархтын башына койуу салтанаты шарт түрүндө каралат. Андан кийин архиепископ жана башкалар жаңы монархтын алдына чөгөлөп таазим кылуу аземи. Бул эрежелердин баары бир гана жалгыз тактын мураскору, ата-теги падышалык урук тукумдан болгон инсанга гана ыйгарылаары шарт экендигин баса белгилейбиз.

Трагедияда падышалык такты ыйгаруу салтанаты так айтылбаса дагы айрым сөз түрүндө аткарылычуу эрежелерди автор камтып көрсөткөн.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<i>Buckingham</i> Then I salute you with this royal title: Long live Richard, England's worthy king! <i>ALL</i> Amen. [Shakespear, 1994:193]	<i>Бекингем</i> Я с титулом вас поздравляю ныне; Да здравствует король английский Ричард! <i>VCE</i> Аминь. [Радлова, 1957:524]	<i>Бекингем</i> Эми биздин куттуктоону кабыл алыңыз. Урматтуу Британиялык падышабыз, Улуу Ричард узак өмүр жашасын! <i>Баары</i> Оомийн! [Иманкулов,1982:96]

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<i>Richard</i> Ha! Am I king? 'Tis so— but Edward lives. [Shakespear, 1994:207]	<i>Король Ричард</i> Как! Я король? Ну да! Но жив Эдвард. [Радлова, 1957:530]	<i>Король Ричард</i> Король! Менби король? Болсо болоор андай. Бирок Эдварддын бул дүйнөдө жашап турушу кандай? [Иманкулов,1982:103]

Бул мисалда *Tis so—but Edward lives- Но жив Эдвард.Ричард нөөкөрүнө карылып - Бирок Эдварддын бул дүйнөдө жашап турушу кандай?* Эдвард тирүү болгондугун эске салуусу, ал өзүнүн падыша тактысы күмөн болушун айтып, көзүн тазалоо керектигин маалымдайт.

Психологиялык релеванттуулук. Котормо илиминде психологиялык аспект өзгөчө орунда турат. Тексттин негизги мазмуну психологиялык өнүттө түзүлгөндүктөн, котормодо да дал ошоло психологиялык маанайды, таасирдүү берүү абдан маанилүү орунду ээлейт. Тактап айтканда, түпнуска текст окурманга кандай таасир калтырса, котормо текст да дал ошондой таасир калтыруусу керек. Ошондо гана котормо адекваттуу болуп саналат.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<p>Richmond England hath long been mad and scarred herself: The brother blindly shed the brother's blood; The father rashly slaughtered his own son; The son, compelled, been butcher to the sire. All this divided York and Lancaster, Divided in their dire division. O, now let Richmond and Elizabeth, The true succeeders of each royal house, By God's fair ordinance conjoin together [Shakespear, 1994:303]</p>	<p>Ричмонд О, долго Англия была безумна, Сама себя терзала в исступленьи: Брат брата убивал в слепом бою, Отец убийцей был родного сына, Сын по приказу убивал отца. Повинны в этом Йорки и Ланкастры: Раздор их дикий рвал на части мир. Теперь же Ричмонд и Елизавета, Наследники двух царственных домов, Соединятся божьим изволением! [Радлова, 1957:579]</p>	<p>Ричмонд Өлкөбүз акылдан ажырап, кыйнала, Бир туугандар касташып келди кыйлага. Өз атасы, өз баласын өлтүрүп салса, Атасын өлтүргөн балдар канча. Ланкастерлер менен Йорктор кан төгүшө жоолашып, Адегенде ошондон ташкындады араздык. Ричмонд, Елизавета экөө, эки тактынын мурасчылары, Кудай үчүн баш кошууга тийиш мындан ары. [Иманкулов, 1982:151]</p>

Жогоруда берилген саптарда Ричмонд өз өлкөсү Англияга жана элине боору ачып, канча деген жылдар бою зордук зомбулук коштоп келгенин эскертип айтып отурат. Мында каарман аркылуу автор бул элдин башына түшкөн кыйын заманда эки уруунун бөлүнүп, бири-бири менен болгон арызды башуусунун кесепети экенин баяндайт. Каарман Ричмонд душманы Ричардды жеңиши менен баардык зулумчулдук артта калганын, мындан ары өлкөдө биримдик аркылуу гана тынчтык сүрөөрүн айтуу менен элди биримдикке чакыруу маалыматы камтылган.

Семиотикалык релеванттуулук

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<p>Richard Shall loose the royalty of England's throne</p>	<p>Чтоб отдал трон сын короля его, – Почтительно его так называл он.</p>	<p>Мынакей, келди мезгил, Эгер, королдун уулу такка отурганына каршы чыксам(82-б)</p>

And by that knot looks proudly on the crown [Shakespear, 1994:161]	Уверенней глядит он на корону [Радлова, 1957:510]	Ошол нике менен такка бармакчы. [Иманкулов,1982:82]
--	---	---

Жогорудагы мисалдагы *throne* (*трон*) сөзү – *так* деп берилген. Чыгарманын негизги идеяларынын бири – бийлик болгондуктан, *так* бул бийликтин белгиси катары түпнуска текстте да, котормо да көп ирет кайталанып берилген. Мунун далилин трагедиянын мазмунундагы такка тиешелүү каармандардын титулдук наамы далил боло алат : «Earl of Pembroke», «Duke of Norfolk», «Bishop of Ely» / «Граф Пемброк», «Герцог Норфолк», «епископ Илийск» жана бул наамдарына ылайык аларга болгон кайрылуу: «his majesty», «my lord», «your grace», «my liege», «your worship» / «Его Величество», «милорд», «Ваша милость», «дражайший сэр» / “улуу мартабалуу”, “милорд/улуу таксыр”, “ырайымдуу”, “урматтуу сэр”. Ошол эле бийликтин расмий символдорун болгон *таажы жана так* түшүнүгүн камтыган каармандардын сөздөрүндө мезгил-мезгили менен кайталанып турганынан байкаса болот: «the royalty of England's throne» / «королевский престол» / “кородун тагы”, жана автордун бир нече эскертүүлөрүндө («Here he ascendeth the throne» / «Садится на трон» / “такка отуруу”). Белгилердин экинчи тобуна пьесанын текстинде кеңири колдонулган экспрессивдүү каражаттар: эпитеттер, метафоралар жана салыштыруулар кирет. Белгилей кетчү нерсе, падышалык бийликтин өзү жана анын атрибуттары оң мааниге ээ болгон сөздөр жана сөз айкаштары менен мүнөздөлөт. : «...the supreme seat, the throne majestic, the scepter'd office» / «...от верховной власти, от скипетра и трона ваших предков» / “жогорку бийликтен, ата-бабаларыңдын таягы менен тактысынан”; «The king enacts more wonders than a man / «Нечеловеческие чудеса творит король» / “Падыша адамдын колунан келбеген кереметтерди жасайт”).

Когнитивдик релеванттулук

Трагедиянын сюжетин Кызыл жана Ак розалардын согушу түзөт жана Томас Мордун «Ричард III тарыхы» аттуу китебинин негизинде жазылган. Пьеса 1470-жылдан 1485-жылга чейинки мезгилде болгон окуяны баяндап, Кызыл жана Ак розалардын согушу жөнүндөгү окуяны жыйынтыктайт. Эми бул окуянын котормо тексттеринде берилишин карап көрөлү.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
We will unite the white rose and the red; Smile heaven upon this fair conjunction [Shakespear, 1994:303]	Мы с Белой розой Алую навек, И единенью улыбнется небо, [Радлова, 1957:579]	Ак менен Кызыл розаны түбөлүккө кошуп салалык. Касташкан экөө бириккенине асман жаадырап ачылат, [Иманкулов,1982:151]

1189-жылдан бери бул белгини *Ричард Арстан жүрөк* (*Ричард львиное сердце*) өзүнүн аскерлеринин өзгөчө белгиси катары колдонгон. Крест жортуулдары (XI—XV кылым) учурунда бүт дүйнө Ричарддын кызыл розасы

жөнүндө билишкен. Бул белги жөнүндө ошол кездеги англия уламыштары, ырлары жаралган. Кийинчерээк, англис королдорунун тажыясынын учурунда роза папанын колунан жаңы монархтын колуна өтүп, падышалык бийликти жактыруунун жана таануунун белгиси катары берилген.

Англиядагы роза – күч жана сулуулук, ал кимди болбосун багындыра ала турчу мааниге ээ. Тарыхчылар символ жаралган ошол жылдардагы окуяларды розалардын согушу деп аташат. Бирок Ричард III убагындагы тарыхый документтерде бул ысым колдонулган эмес. Ал жүз жыл мурунку окуяларды кылымдар бою ырдаган жазуучулардын аркасында пайда болгон деп келет. Роза сырдуу аура менен капталган романтикалуу образ катары дагы берилет.

Социалдык релеванттуулук.

Англисче	Орусча	Кыргызча
ANNE What black magician conjures up this fiend To stop devoted charitable deeds? [Shakespear, 1994:23]	Леди Анна: Какой колдун врага сюда признал, Чтоб набожному делу помешать? [Радлова, 1957:440]	Леди Анна: Жаназага болуш үчүн кедерги Ким жиберди бул азезил немени? [Иманкулов,1982:13]

Түпнускадагы *charitable deeds* сөзү кыргыз маданиятына гана таанымал, кыргыз окурманына гана түшүнүктүү *жаназа* сөзү менен которулуп берилген жана котормонун алмаштыруу ыкмасы колдонулган. Мындай жол менен которуу окурманга маалымат гана бербестен, аны кайсыл бир башка дүйнөгө алып жөнөйт.

Прагматикалык релеванттуулук

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Would they were basilisks' to strike thee dead. [Shakespear, 1994:33]	Пускай убьют тебя, как василиски [Радлова, 1957:445]	Ушул саатта ажыдаар болуп ки.. Көз карашым менен өлтүрбөс белем [Иманкулов,1982:19]

Жогорудагы мисалда түпнускадагы **basilisks'** сөзү метатилге сөзмө-сөз которулуп берилген, мындай ыкма окурманга көп суроолорду жараткан, себеби, англис маданиятындагы *basilisks* (орус тилиндеги *василиск*) кыргыз маданиятына тааныш эмес болгондуктан, котормочу англис маданиятынан бул сөздү которууда так, туура эквивалент табууга аракет жасаган жана кыргыз маданиятына жакын *ажыдаар* образы менен түшүндүрүп берген.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн негизги мазмуну диссертациялык изилдөөнүн алдына коюлган милдеттердин аткарылыш ырааттуулугуна ылайык берилди. Илимий

иштеги коргоого коюлуучу негизги жоболордун негизинде төмөнкү жыйынтыктар чыгарылды:

Шекспирди дүйнөдөгү көптөгөн көрүнүктүү котормочулар которгон. Ар бир муун ал жөнүндө өз сөзүн айтууга, аны тереңирээк түшүнүүгө умтулган. Шекспир өндүү улуу устаттарды которууга келгенде ар доордогу котормочулар бири-бири менен жарышып жатканы таң калыштуу эмес. Ар бир адам түпнускага өз алдынча интерпретация берүүгө, которулган чыгарманын маңызына тереңирээк кирүүгө умтулат.

Лингвопоэтиканын түшүнүктүк аппараты бул изилдөө чөйрөсүнүн спецификалык өзгөчөлүктөрүн лингвистикалык стилистикага жана адабий сынга салыштырмалуу чагылдырууга мүмкүндүк берет, ал эми лингвопоэтикалык анализдин колдонулуп келе жаткан методдору көркөм тексттин айрым элементтерине толук көңүл бурууга багытталат. Бирок, лингвопоэтиканын ар кандай аспектилерин салыштырмалуу иштеп чыгуу үчүн кээ бир суроолор дагы деле болсо тактоону талап кылат: башка нерселер менен катар, бул поэтикалык тексттерге караганда, эреже боюнча, стилистикалык белгилери бар прозалык көркөм тексттерди изилдөө методдору жөнүндө болот.

Котормо трансформациялары — котормодогу өтө татаал, кандайдыр бир парадоксалдуу көрүнүш, анын табияты татаал жана көп кырдуу. Бул кубулуштун маңызына кирүү менен котормо процессинин өзү кантип жүрөт, котормо ишмердүүлүгүнүн негизинде кандай котормо механизмдери болору аныкталат. Бул маселелер лингвистикалык изилдөөлөрдүн алкагынан чыгып, котормо ишинин ички түзүлүшүн изилдөөнү камтыган психолингвистика тармагына кирет.

Көркөм текстти которууда буквализмден алыс болуу үчүн котормочу текстти өзү гана түшүнбөстөн, ал текстти окугандар үчүн түшүнүктүү кылып которуусу зарыл. Кээ бир трансформациялар тилдик системалардагы белгилүү айырмачылыктардан улам пайда болот, ошол эле учурда мындай айырмачылыктарга гана негизделбестен, тексттин стилистикасын сактоо үчүн зарыл болгон котормо трансформациялары да болот.

У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине 1982-жылы А.Радлованын орус тилиндеги вариантынан Ж.Иманкулов которгон.

«Ричард III» трагедиясынын негизги темасы жамандык менен жакшылыктын ортосундагы конфликт.

«Ричард III» трагедиясында адамдык жана табият маселелери козголот жана көптөгөн «бийлик», «өлүм», «жаңжал», «достук», «ар-намыс», «эрдик», «жамандык», «жалган», «чыккынчылык» сыяктуу моралдык концепттер камтылган.

У.Шекспирдин «Ричард III» трагедиясындагы концепттер образдуу жана бай эпитеттердин жардамы менен объектилештирилген. Ал концепттер аркылуу менен автордун көз карашын, ой-ниеттерин, каармандардын мамилесин терең

түшүнүүгө болот. Ошондой эле Шекспирдин чыгармаларындагы концепттер универсалдуу, ар түрдүү элдердин жана маданияттын өкүлдөрү үчүн түшүнүктүү мүнөзү өзгөчөлөнүп турат.

Котормочу реалий сөздөрдү тааный билиши керек жана аларды котормо тилинин маданиятына ылайыктап түшүнүктүү берүүсү зарыл.

Котормо теориясы боюнча илимий булактарда реалий сөздөрдү которуунун транслитерация, транскрипция, калька, жарым калька, сыпаттама котормо, лексикалык кошуу же алып салуу, котормо тилиндеги реалий сөз менен алмаштыруу, семантикалык модификация, нөлдүк котормо сыяктуу ыкмалары көрсөтүлөт.

Уильям Шекспирдин «Ричард III» трагедиясында семиотика маанилүү ролду ойнойт, анткени тексттин символдор, белгилер жана метафоралар менен толтурулганы окурмандарга же көрүүчүлөргө чыгарманын каармандарын, жагдайларын жана темаларын түшүнүүгө жардам берет. Мисалы, Ричарддын мүнөзү өзүн бийликтин, амбициянын жана бузукулуктун символу катары көрүүгө болот. Анын бүкүрдүгү жана ырайы сууктугу сыяктуу физикалык кемчиликтери анын жан дүйнөсүнүн, кара ниеттигин чагылдырып турат.

Жыйынтыктап айтканда, түп нуска текст менен котормо текстин салыштыруу, аларга лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү, котормо трансформацияларын аныктоо, концепттин чөйрөнү белгилөө тил илиминде көп маселенин башын чечүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Диссертациянын темасына тиешелүү жарык көргөн эмгектердин тизмеси:

1. **Шабданалиев, Н. А.** Ричард III трагедиясына жана кытай жомогу Чан Э жана Хоу Иге адабий талдоо жана алардын котормосу [Текст] / Н. А. Шабданалиев, С. Ч. Мамбеталиева // «Ала-Тоо» эл аралык ун-нин бас. – 2021. – № 3. – 230-239-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46655909>.
2. **Шабданалиев, Н. А.** Фольклор текстерин которуудагы лингвистикалык эквиваленттүүлүктүн ыкмалары [Текст] / Н. А. Шабданалиев, С. Ч. Мамбеталиева // Кырг. Эл аралык ун-нин жарчысы. – 2021. – № 3 (44). – 98-102-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://muk.iuk.kg/wp-content/uploads/2021/12/Vestnik-MUK-3-44-2021.pdf>
3. **Шабданалиев, Н. А.** Кытай жомокторун кыргыз тилине которуудагы морфологиялык каражаттардын колдонушунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / Н. А. Шабданалиев, С. Ч. Мамбеталиева // Н. Исанов атын. Кырг. мамл. курулуш техн. архитектура ун-нин жарчысы. – 2021. – № 2 (72). – 217-222-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46696911>.
4. **Шабданалиев, Н. А.** У.Шекспирдин "Ричард III" трагедиясындагы сырдык сөздөрдүн англис тилинен кыргыз тилине которулушу [Текст] / Н. А.

- Шабданалиев // Кырг. Эл аралык ун-нин жарчысы. – 2021. – № 3 (44). –163-168 б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://muk.iuk.kg/wp-content/uploads/2021/12/Vestnik-MUK-3-44-2021.pdf>.
5. **Шабданалиев, Н. А.** Семиолингвистические средства при переводе произведений У.Шекспира “Ричард 3” и “Отелло” на кыргызский через русский язык [Текст] / Н. А. Шабданалиев // Кырг. Эл аралык ун-нин жарчысы. – 2015. – №2 (28). – 150-155-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://east.iuk.kg/wp-content/uploads/2022/01/vestnic2282015.pdf>.
 6. **Шабданалиев, Н. А.** У.Шекспирдин "Ричард III" трагедиясындагы семиотикалык бирдиктер жана алардын котормодогу берилиши [Текст] / Н. А.Шабданалиев // Н. Исанов атын. Кырг. мамл. курулуш техн. архитектура ун-нин жарчысы. – 2021. – №2 (72). – 223-227-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=46696913>.
 7. **Шабданалиев, Н. А.** У. Шекспирдин "Ричард III" трагедиясындагы стилистикалык каражаттардын англис тилинен кыргыз тилине которулушу [Текст] / Н. А.Шабданалиев, К.З.Караева // Н. Исанов атын. Кырг. мамл. курулуш техн. архитектура ун-нин жарчысы. – 2021. – 4 (74). – 615-619-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48073215>
 8. **Шабданалиев, Н. А.** Stratification of bilingualism in Kyrgyzstan in the context of leading languages [Текст] / Н. А. Шабданалиев, А. З. Закиров, Г. А. Тургунова, Г. О. Ибраимова // «Linguistics And Culture Review» журналы, негиздөөчү: American Linguist Association. – 2021. – 5-том, №S2. – 366-374 -б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=47512627>
 9. **Шабданалиев, Н. А.** Semantic Mutuality in Concepts and Reflection of National Cultural Specificity in Their Transformation Based on Chingiz Aitmatov’s Works [Текст] / Н. А. Шабданалиев, З. К. Караева, М. В. Пименова, Г. А. Тургунова, Г. О. Ибраимова // «Open Journal of Modern Linguistics» журналы. – 2021. – Vol.11 No.4. – 621-629-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=111313>

Шабданалиев Нурбек Аманбековичтин “У. Шекспирдин «Ричард III» чыгармасынын котормосуна лингвопоэтикалык анализ” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: котормо, лингвопоэтика, котормонун түрлөрү, котормонун ыкмалары, эквиваленттүүлүк маселелер, экстралингвистикалык релеванттуулук, дүйнө таануу.

Иштин изилдөө объектиси – У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын

кыргыз тилиндеги котормосу.

Иштин изилдөө предмети – У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосунун лингвопоэтикалык мүнөзү.

Изилдөөнүн максаты – У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү аркылуу англис тилинен кыргыз тилине көркөм текстти которуудагы лексикалык, грамматикалык, стилистикалык, тексттик жана концептуалдык өзгөчөлүктөрүн аныктоо.

Изилдөөнүн методдору. Иште коюлган максатты ишке ашырууда изилдөөнүн байкоо, контекстуалдык, компоненттик, контрастивдик, дескриптивдик, концептуалдык анализдөө, салыштырма-тарыхый, типологиялык жана тектештирме, лингвомаданий, стилистикалык, прагматикалык интерпретациялоо методдору колдонулду.

Трагедиянын кыргыз тилине которуудагы өзгөчөлүктөрүн аныктоодо адекваттуулукту сактоо үчүн котормодогу **лингвистикалык жана экстралингвистикалык релеванттуулуктар** эске алынды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалар жана анын жаңылыгы.

1) У.Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги текстине лингвопоэтикалык талдоонун жүргүзүлүшү;

2) котормодогу лексикалык жана грамматикалык трансформалардын түрлөргө ажыратылып мүнөздөлүп берилиши;

3) текстин курамындагы стилистикалык каражаттардын жалпылыктарынын жана өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы;

4) трагедиядагы концептик чөйрөнүн, реалиялардын, символдордун көрсөтүлүшү жана сыпатталышы.

Ишти колдонуу чөйрөсү. Диссертациянын материалдарын жогорку окуу жайларында “Кыргыз жана англис тилиндеринин котормо таануу маселелери”, “Англис тили”, “Фонетика”, “Стилистика”, «Кыргыз жана англис тилиндеринин салыштырма стилистикасы, салыштырма лексикологиясы», деген сыяктуу сабактарды окутууда, ошондой эле кыргыз жана англис сөздүктөрүн түзүүдө илимий булак катары колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования на соискание учёной степени кандидата филологических наук 10.02.20 – сопоставительно-историческое, типологическое и сравнительное языкознание по теме «Лингвопоэтический анализ перевода произведения У. Шекспира «Ричард III» Шабданалиева Нурбека Аманбековича.

Ключевые слова: *перевод, лингвопоэтика, виды перевода, методы перевода, задачи эквивалентности, экстралингвистическая релевантность, миропонимание.*

Объектом исследования является анализ перевода произведения У. Шекспира «Ричард III»

Предметом исследования лингвопоэтическая особенность перевода трагедии

«Ричард III» на кыргызском языке.

Цель и задачи исследования. Определить лексические, грамматические, стилистические, текстовые и концептуальные особенности перевода художественного текста с английского на кыргызский язык посредством лингвопоэтического анализа кыргызского перевода трагедии Уильяма Шекспира «Ричард III».

Методы исследования. В реализации цели были использованы наблюдательный, контекстуальный, компонентный, контрастивный, описательный, концептуальный анализ, сравнительно-исторический, типологический, сопоставительный, лингвокультурологический, стилистический, прагматически-интерпретационные методы исследования.

В целях сохранения адекватности определения особенностей трагедии в кыргызском переводе были учтены лингвистические и экстралингвистические релевантности при переводе.

Результаты исследования и его новизна: Материалы диссертации могут быть использованы при преподавании дисциплин как «Переводоведение кыргызского и английского языков», «Английский язык», «Фонетика», «Стилистика», «Сравнительная стилистика и лексикология кыргызского, английского языков», а также как научный источник при создании кыргызских и английских словарей.

RESUME

to the dissertation thesis by Shabdanaliev Nurbek Amanbekovich for obtaining the academic degree of Cand. Sc. (Philology) 10.02.20 – comparative-historical, typological and comparative linguistics titled «Linguo-poetic analysis of the translation of W. Shakespeare’s work “Richard III»

Keywords: *translation, linguopoetics, types of translation, translation methods, equivalence problems, extralinguistic relevance, world understanding.*

The object of the study is the analysis of the translation of W. Shakespeare’s work “Richard III”

The subject of the study is the linguo-poetic feature of the translation of the tragedy “Richard III” into the Kyrgyz language.

The purpose of the research paper is to determine the lexical, grammatical, stylistic, textual and conceptual features of the translation of the literary text from English to Kyrgyz by means of a linguopoetic analysis of the Kyrgyz translation of William Shakespeare's tragedy "Richard III".

The methods of the research. In the implementation of the goal, observational, contextual, component, contrastive, descriptive, conceptual analysis, comparative-historical, typological and comparative, linguistic, cultural, stylistic, pragmatic interpretation methods of research were used.

Linguistic and extralinguistic relevancies in the translation were taken into account in order to maintain adequacy in determining the features of the tragedy in Kyrgyz translation.

The results of the study and its novelty.

1) conducting a linguo-poetic analysis of the Kyrgyz text of William

Shakespeare's tragedy "Richard III";

2) lexical and grammatical transformations in the translation are separated into types and characterized;

3) determination of generalities and features of stylistic means in the composition of the text;

4) presentation and description of the conceptual environment, realities, symbols in the tragedy.

Area of application. The material of the dissertation can be used in the teaching of disciplines such as “Translation of Kyrgyz and English languages”, “English language”, “Phonetics”, “Stylistics”, “Comparative stylistics and lexicology of Kyrgyz and English languages”, as well as a scientific source for creating Kyrgyz and English dictionaries.